

LUKA DESPENJIĆ

Savremeni razvoj i problemi naučne misli o ratu

Kada se prilazi naučnoj misli o ratu, polazi se prvenstveno od toga da se utvrdi da li je na nivou zahteva na datom stupnju razvoja i da li njeni naučni kvaliteti zadovoljavaju te zahteve. Po tom osnovu ona se javlja kao predmet naučnog posmatranja. Ali često se misli, čak tvrdi, da nauka predstavlja onu kategoriju iznad koje ne stoji ništa što bi je podvrgavalo posmatranju i svome sudu, pošto bi to imalo karakter nauke o nauci. Ako bi se prihvatila takva shvaćanja, onda o nauci ne bi postojali nikakvi kriterijumi. Ona bi bila lišena naučne kritike i time bi, po prirodi same stvari, gubila orijentaciju, meru i naučne kvalitete. U objektivnoj nauci, međutim, to se i ne postavlja kao sporno, pošto je kod nje kritička svest razvijena do stepena na kome je u mogućnosti da donosi objektivnan sud ne samo o adekvatnosti sopstvenih prilaza spoznaji nego i o naučnoj vrednosti rezultata do kojih dolazi.

Ako se naučna misao o ratu posmatra u određenijem smislu, zapaziće se nekoliko momenata, sadržanih u njoj samoj, koji otežavaju njeno uzdizanje na nivo na kome bi prevazišla sopstvene ograničenosti i spoznavala stvari i pojave u njihovom biću, suštini i razvojnim tokovima. Među te momente, pored ostalih, spadaju ovi: svaka nauka, pa i nauka o ratu, mora biti nauka svoga vremena i svojih uslova; stari oblici mišljenja — kojih ima ne malo u teorijskoj misli o ratu — dolaze u oštru protivrečnost sa novim stupnjevima razvoja i novim uslovima koji iz toga nastaju. Zato brži razvoj stvarnosti od razvoja nauke o toj stvarnosti nužno dovodi do slabljenja pa i gubljenja veza između nauke i predmeta kojim se bavi. To postaje jedan od uzroka da nauka o ratu gubi ne samo tempo već i čvrstu orijentaciju, a time i kvalitet spoznaje. Jer kada se posmatra

njen neposredan odnos sa ratom kao predmetom, naći će se da on, na jednoj strani, čini glavni izvor saznanja, a na drugoj, predstavlja glavnu meru objektivnosti nauke o njemu. Međutim, upravo ovde nauka nije tražila i našla objektivne kriterijume o sebi. Kada je reč o problemu spoznaje i o objektivnosti naučnih kvaliteta, onda se ne misli samo na nemogućnosti da se sve do kraja spozna — pošto apsolutne spoznaje nema — nego na činjenicu da je upravo naučna misao glavni uzrok nepotpune ili neobjektivne spoznaje rata.

Kada, i ako, naučna misao uoči dati problem, identifikuje ga, spozna i utvrdi njegov karakter, — to predstavlja njen značajan naučni napredak. Tako shvaćen i spoznat problem postaje pokretački, stvaralački faktor koji upućuje saznanje na optimalna rešenja. Međutim, složenost problema sadrži i to svojstvo da upućuje saznanje na različite prilaze njegovom rešavanju — a posebno onda kada nije realno spoznata njegova priroda — i tako postaje uzrok nastajanju i razvijanju različitih gnoseoloških pravaca. U osnovu spoznaje problema, a time i spoznaje uopšte, svaki prilaz stavlja neki svoj princip, kao: princip forme, iskustva, kvantiteta, odnosa snaga, dogme, svrhe, uzora (paradigmatički princip) i druge. Razumljivo je da svi ti pravci ne vode objektivnoj spoznaji istine, ali svaki od njih — u manjoj ili većoj meri — postoji u spoznajnoj misli o ratu, a neki u njoj zauzimaju dominirajuće mesto. To stavlja nauku o ratu, uzetu uopšte, u položaj iz kojega teško može dopirati do suštine stvari, pojava i procesa, odnosno do dubine ratnih zbivanja.

Na visokom stupnju razvoja aktivno se angažuju sve nauke i naučna dostignuća u pripremanju i vođenju rata. Rat tako postaje proizvod koncentrisanog ljudskog uma u sferi sukoba. Angažovanje raznih nauka oko rata i u ratu usmereno je ne na njegovo eliminisanje iz društvenih odnosa nego, naprotiv, na njegovu afirmaciju, prvenstveno u sferi razvijanja njegove snage. A ta snaga, po prirodi stvari, *deluje na svest* i inicira je da se i ona sama služi njome kao sredstvom prestiža, osvajanja, dominacije nad drugima ili obezbeđivanja onog što se poseduje. Ali u tom odnosu svesti i snage dolazi do uzajamnih uticaja tako što se *svest preobraća u glavni pokretački uzrok daljeg razvijanja te snage*, a nauke postaju poslušno oruđe u ostvarivanju tih zahteva. Iz toga se i u naučnoj misli o ratu razvila — i zauzela istaknuto mesto — nova metafizika, u čijoj osnovi leže tehničke mogućnosti uništavanja. Ratna tehnika je mehanizovala i samo mišljenje i time osiromašila njegov naučni duh. Otuda ono, baveći se samo afirmativnom stranom rata, pokazuje ne samo svoju jednostranost već i jednostranost drugih nauka. Iz svega toga proiz-

lazi i nekoliko suštinskih pitanja: kako i do kog stepena nauka spoznaje rat, šta je ona, kuda usmeravaju rat ostale nauke i naučne discipline koje se neposredno ili posredno angažuju u njemu i oko njega.

Poimanje nauke o ratu

Objektivna nauka spoznaje rat u njegovoj opštosti, kakav jeste ili kakav mora ili može da se javlja na datom stupnju razvoja. Pod pojmom spoznavanja rata »u njegovoj opštosti« podrazumeva se sve ono što mu pripada: što ga uzrokuje, što deluje u njemu i na njega, što mu određuje bitna svojstva i oblike kretanja i što nastaje kao nužan ili mogućan produkt (posledica) njegovog vođenja u datim uslovima. Time su određeni suština, obim i sadržaj rata kao predmeta spoznaje, kao i samog saznanja koje ga spoznaje.

Rat je, nezavisno od toga koliko je složen, dostupan naučnom saznanju. Ali postoje različiti odnosi saznanja prema ratu i različiti kvaliteti njegove spoznaje. Iz toga nastaju i protivrečnosti — koje su nekada i vrlo duboke — između rata, s jedne, i saznanja koje ga spoznaje, s druge strane. Te protivrečnosti, zavisno koliko su duboke, onemogućavaju da saznanje dublje i objektivnije spoznaje rat, te je on otuda u svojoj prirodi često drukčiji od naših saznanja do kojih smo došli o njemu. Osnovni uzrok tome nije sadržan u ratu kao predmetu spoznaje nego u niskim naučnim kvalitetima saznanja koje ga spoznaje.

Klasično poimanje spoznaje rata traži nauku o njemu u pojednostavljenoj, »čistoj formi«. Pri tome se polazi od stava da je nauka o ratu ono što se o njoj apriori tvrdi ili što se misli da jeste, a ne ono što objektivno jeste ili što treba da bude. Po tim shvatanjima nauka se čak lako i uspostavlja i ukida, afirmiše i degradira; menjaju joj se sadržaj, struktura i metodološki prilazi spoznaji na temelju predstava i razumskih rezonovanja. Nužna posledica takvog odnosa jeste drukčije poimanje nauke od onog što ona objektivno jeste. Drugim rečima, kada određena misao ne može da shvati i spozna suštinu nauke, ona stvara o njoj problematičan sud, kojim ili negira njeno postojanje, ili ističe njenu nemoć spoznavanja. Zakonita posledica toga je da se primat daje veštini. A kada se, zatim, veština stavi u osnovu celokupnog učenja o ratu, onda se i njoj osporava naučna zasnovanost. Pošto je takva misao istovremeno i nemoćna da vrši naučne prodore u dubine ratnih pojava, ona beži, s jedne strane, u skepticizam, verujući da se ništa ne može dublje naučno

spoznati, a s druge strane nauku zamenjuje verovanjem u mističnu moć genija.

Postoje i drugi oblici shvatanja nauke i prilaza spoznaji rata. Oni se pretežno svode na spoznavanje ne rata nego ratovanja. A ratovanje je u stvarnosti ono što je neposredno dato i što se nudi čulnom opažanju, predstavi i razumskom rezonovanju kao materijalno, a time i kao istinito. Iz toga nastaje pojava da se u središte spoznaje rata stavlja forma a zapostavlja suština. Pri tome se gubi iz vida da je rat, a isto tako i nauka o njemu, neprekidni razvojni proces koji ne mogu biti shvaćeni i spoznati nikakvim statičkim mišljenjem. A kako su mnoga shvatanja rata i učenja o njemu upravo statična, ona nemaju snage da prate razvoj i da vrše dublje naučne prodore u samu suštinu rata.

Nauka o ratu, kao i svaka druga, jeste nauka o nečemu što postoji i što je kao takvo određeno. To je njena polazna osnova i njen prvi zakon. Iz toga proizlazi njeno postojanje i time je određena njena suština, sadržina, struktura, predmetnost, metodi i funkcija. Zato zakoni predmeta kojim je određena nauka jesu ujedno i zakoni nauke o njemu. To se u svemu odnosi i na rat i na učenje o ratu. A kako rat ima posebno izraženu dinamičnost kretanja, menjanja i razvoja, nauka o njemu mora da se upravlja i po tim njegovim zakonima. Kada to ne čini, ona gubi organsku vezu s njim. Nauka uspostavlja odnose sa ratom na svim linijama i na svim stupnjevima njegovog razvoja, polazeći od opšteg ka posebnom i pojedinačnom i obratno. Ali čim je reč o pojmu »odnos«, on se mora shvatiti i posmatrati ne kao stanje nego kao proces, zasnovan na zakonu jedinstva i borbe suprotnosti iz koje nastaje razvoj. Pošto rat nikada nije identičan sebi — jer prolazi kroz neprekidne promene — njega nije moguće spoznati jednom za svagda, iz čega nastaje neprekidni proces njegovog spoznavanja.

Nauka se postavlja prema predmetu da bi ga spoznavala, a da bi znala kako ga spoznaje — uzeto prema naučnim kvalitetima — mora imati jasne kriterijume o sebi. U te kriterijume prvenstveno spada kritičnost kao jedan od osnovnih principa objektivne nauke. Bez toga ona nije u stanju da prevazilazi sopstvene protivrečnosti, kao što su: oslobađanje od zabluda i prevaziđenih shvatanja, preispitivanje naučnosti dostignutih saznanja, dalje razvijanje mogućnosti i metoda za otkrivanje i utvrđivanje objektivnih istina i drugo. Ti momenti se posebno ističu iz razloga što nauka o ratu nema jasno utvrđene pojmovne određenosti i što, posebno, postoje različita shvatanja o njenoj prirodi i funkciji. Zato se ona najčešće identifikuje kao znanje, i to znanje uzeto u najopštijem pojmu bez

naučne gradacije. Gubi se iz vida da svako znanje nije nauka. U užem smislu nauka se nekada definiše kao skup metodički stečenih i sistematski sređenih znanja, odnosno kao delatnost kojom se stiču takva znanja. Nekada se definiše kao sistemsko i metodsko istraživanje i znanje, a nekada kao sistematizovana i argumentovana suma znanja, itd.

Ne ulazeći dublje u te i slične definicije, konstituisanje i oblikovanje nauke o ratu zahteva da se ide dalje od toga. Prvo što se u tome javlja jeste jasno razgraničenje i utvrđivanje razlika između nauke i znanja, između istraživanja i nauke, kao i između različitih stepena znanja. Sve te kategorije se, istina, nalaze u misli o ratu i čine elemente njene strukture, u kojoj imaju poredak zasnovan prvenstveno na stepenu naučnosti i na funkciji koju vrše u ukupnom spoznajnom sistemu.

Nauka se, kao što se vidi, identifikuje kao znanje, a znanja se protežu, počev od onih koja se stiču prostim čulnim opažanjem, do istina utvrđenih filozofskim mišljenjem. Razumljivo, sva se ona podvode ili se moraju podvoditi pod opšti pojam »znanje«, ali sva ona nisu naučna znanja. Znanja o ratu polaze od onog elementarnog, na primer od znanja vojnika da zauzme pravilan položaj i da pravilno upotrebljava neku vrstu oružja u borbi, do poznavanja suštine i zakona rata i ratnih pojava i procesa. Sva ta znanja su manje ili više stečena metodički — a pojam »metodički stečena znanja«, prema navedenim shvatanjima, treba da ih kvalifikuje kao naučna, odnosno kao nauku. Ona su zaista nužna, ali se sva ne mogu prihvatiti kao naučna, neka čak ni sa obeležjima naučnosti. Neka od njih pripadaju kategoriji elementarnih, druga stručnih, a treća naučnih znanja. Otuda znanja, imala ma kakav naučni nivo, nisu prosta identičnost sa naukom po osnovu znanja jednako nauka. Čak i ona znanja za koja se misli da su nauka, ona to objektivno nisu ako ne dopiru do realne spoznaje suštine, sadržine i osnovnih zakona stvari i pojava kojima se bave. To bi ujedno bila ona granica ispod koje znanja ne dostižu naučni stupanj i koja se ne mogu smatrati naučnim znanjima. Znanja, uzeta u svojoj opštosti, tj. nezavisno od stepena naučnosti, međutim, čine širu osnovu nauke iz koje se ona razvija i oblikuje kako u naučni tako i u predmetni sistem.

Međutim, kako sva znanja nalaze svoje poreklo u »sticanju« koje se odvija kroz procese spoznavanja, njih nije moguće steći jednom za svagda ni podeliti ih po nekom prostom kriterijumu na ona koja su naučna i ona koja nemaju naučnih kvaliteta. Sticanje i sistematsko sređivanje znanja koje je pomenuto obrazuje proces jedinstva i borbe suprotnosti u evoluciji znanja, tj. u kretanju i prelazima

od neznanja ka znanju. Znanje, dakle, nastaje i razvija se iz svoje suprotnosti — iz neznanja — i uzdiže se na nivo znanja, odnosno naučnog znanja u procesu razvoja. Po tom osnovu se i niži stupnjevi znanja uzdižu na više stupnjeve, a to je zakon razvoja nauke.

Nauka o ratu kao ni druge nauke nije, dakle, samo metodski stečeno i sistematski sređeno znanje. Nije samo ni delatnost kojom se stiču ta znanja. Nije samo ni metodsko i sistematsko istraživanje. To jesu nužni elementi nauke, ali nijedan od njih, sam po sebi, nije nauka. Ako bi to bili, nauka bi zastala na onoj granici na kojoj je dostigla određena znanja, koja je utvrdila i sistematski sredila. Po tom osnovu znanja bi bila njena krajnja svrha, pošto bi time bio ispunjen njen sadržaj i postignut cilj njene ukupne delatnosti. Ona bi upravo bila samo fond znanja. U nju bi se zatvarala ta znanja, odvojena od delovanja na rat, a time bi izgubila i svoje pravo opredmećenje.

Kao i druge nauke, i nauka o ratu temelji se na znanjima i sadržava ih u sebi kao jednu od svojih zakonitih komponenata. Ali znanja kod nauke nikada ne mogu biti njena jedina svrha. Ona su jedno od njenih svojstava koje se, u užem smislu, pokazuje kao njen proizvod i kao njena mogućnost, a time i kao sredstvo pomoću kojega ona krči puteve razvoja. Primenom znanja u praksi nauka deluje stvaralački — ali nekada, na određenoj granici, može da vodi i u negativnosti — u oblasti kojom se bavi. Međutim, njena suština je u tome da omogućava razvoj stvari, pojava i procesa i da ih podređuje ljudskim potrebama. Nauka tada postaje snaga.

Kada se kaže da ni nauka o ratu, kao ni druge nauke, nije isto što i znanje, onda se ima u vidu da ona, pored znanja, poseduje i druge bitne komponente koje sačinjavaju njenu suštinu i organsku strukturu. Upravo preko toga nauka nalazi osnove postojanja kao druga priroda predmeta kojim se bavi. Po tom osnovu zakoni rata postaju i njeni zakoni na kojima se temelji naučna vrednost spoznaje. Ako se posmatra u njenom kretanju (spoznavanje, primena, razvoj), nalazi se da i u njoj, kao i u svim drugim naukama, vlada organski sled momenata, tj. da ima svoje etape i stupnjeve preko kojih se oblikuje njen naučni sistem.

To kretanje nauke o ratu pokazuje se, s jedne strane, kao postojanje, kao razvoj i kao uobličavanje, tj. kao sistem. S druge strane, pokazuje se kao delovanje na predmet: spoznavanjem, njegovim menjanjem i razvojem i praćenjem toga razvoja u njegovom uzročno — posledičnom sledu, odnosno u onome što nastaje kao dalekosežniji produkt primene naučnih dostignuća u sferi rata. Otuda prvi stupanj u organskom poretku kretanja nauke jeste spoznavanje. Međutim,

kako se ni rat, kao ni druge pojave, ne može spoznati jednom za svagda i kako ga nikada nije moguće apsolutno spoznati, obrazuje se neprekidni proces spoznavanja, čiji rezultat jeste sticanje znanja o datom predmetu, u dato vreme i na datom stupnju njegove razvijenosti. Ali i sam proces spoznaje ima svoj uži organski poredak. On se, pored ostalog, sastoji od niza elemenata koji stoje u jedinstvu, deluju jedan na drugi i prelaze jedan u drugi. Među njih spadaju: polazne (filozofske) pozicije nauke koje opredeljuju njen osnovni pravac ili karakter prilaza spoznaji, istraživanje, otkrivanje, dokazivanje i utvrđivanje istina o onom što se spoznaje i sistematizovanje postignutih rezultata spoznaje.

Iz toga proizlazi da se proces spoznavanja — koji se pokazuje stalno nedovršenim — javlja kao kategorija koja negira znanje kao nepromenljivu veličinu, upravo zato što ga neprekidno menja i razvija. Ali on ne ukida znanje kao sopstveni proizvod nego ga negira u njegovoj konačnosti. Proces spoznaja zapravo ukida znanja kao nepromenljive istine, a negira ih neprekidnim razvojem i prevazilaženjem novim saznanjima. To je jedan od osnovnih zakona razvoja (negacija negacije) kako uopšte tako i nauke o ratu.

Drugi moment, koji sva naša saznanja o ratu čini relativnim i lišava ih atributa nepromenljivih istina, jeste neprekidno menjanje i razvoj rata. Razvoj je zakon, a rat u tom razvoju postaje različit u onom stepenu u kome su se zbile promene u njemu u datoj jedinici vremena. To se ne odnosi samo na rat kao celinu nego i na svaki njegov pojedini element. Zato i prvobitne istine o ratu — bez obzira koliko bile potpune i objektivne — nužno gube vrednost, postaju relativne i bivaju negirane novim istinama koje su saglasne (identične) ratu na konkretnom stupnju njegovog razvoja. Prvobitne istine, međutim, nisu ukinute; one ostaju kao istorijske istine koje se odnose na dati stadijum razvoja rata.

Iz procesa spoznaje razvija se viši stupanj u okviru nauke: znanje ili saznanje koje je utvrđeno, oblikovano, sistematski sređeno i uzdignuto na nivo primenljivosti u praksi. *Otuda je znanje rezultat spoznavanja*, te se i s te strane ne bi moglo identifikovati kao ukupna nauka, pošto i spoznavanje i znanje ulaze u nauku kao njene kategorije, koje imaju svoju dijalektiku prelaženja jedne u drugu. One su, dakle, članovi nauke, njeni konstitutivni elementi, ali i njeni subordinati, među kojima vlada nužni poredak.

Ako je zakon svake nauke, pa i nauke o ratu, da je ona o nečemu što se javlja kao određen predmet, onda u njoj postoji i deluje i drugi zakon — da je nauka radi nečega ili zbog nečega, dakle,

da se njenom primenom ostvaruju određeni ciljevi. U tome je sadržana i glavna osnova njenog postojanja i mera njenog važenja u procesima kretanja i razvoja rata. Ali pri tome se odmah moraju imati u vidu i neke protivrečnosti. Nauka bez primene, tj. bez preobraćanja saznanja u stvarnost, gubila bi svrhu i svoje odnose sa ratom, a time i sopstvenu egzistenciju pošto bi njeno postojanje bilo izlišno. Ali zavisno od toga kako se shvata i spoznaje priroda svrhe, svrha može da vrši odlučujuće uticaje na objektivnost nauke. Jer ne retko se svrha rata stavlja u osnovu saznanja kao transcendentni princip koji se uzdiže iznad spoznaje objektivne istine. Iz toga nastaju protivrečnosti između svrhe i istine. A kada dolazi do takvih pojava, nauka počinje da se spušta na pragmatičke pozicije, a pragmatizam, koji se iz toga razvija u gnoseološki pravac, postaje dominirajući oblik spoznajne svesti i praktične delatnosti. Njegov glavni princip jeste da je sve istinito što je korisno, odnosno korist postaje glavni kriterijum istine. Međutim, pragmatizam je bio i manje ili više ostao u teorijskoj misli o ratu. Zajedno sa skepticizmom, dogmatizmom i nekim drugim gnoseološkim pravcima on se suprotstavlja objektivnoj nauci o ratu. Objektivna nauka stavlja spoznaju istine u osnovu svog bića. Ali ona time nije lišena svrhe ni ciljeva koje postavlja sebi, nego ih podrazumeva kao nešto što joj organski pripada, ali što se, isto tako, podvrgava objektivnoj spoznaji, da bi svrha odnosno ciljevi takođe bili postavljeni na naučnim osnovama.

Primena nauke u praksi jeste viši stupanj njene funkcije kojom ona negira svoje dovršavanje na nivou sticanja znanja. Na tom stupnju naučna znanja se preobraćaju u konkretnu materijalnu stvarnost. Međutim, nauka ni time ne dovršava svoje delovanje pošto ne prekida procese spoznavanja. Ona istražuje, otkriva i spoznaje nove pojave, uključujući i one koje su nastale i nastaju kao rezultat njenih sopstvenih dostignuća, te i na tome proverava sopstvenu naučnu vrednost. Isto tako, ona neprekidno deluje na tokove stvari i usmerava njihovo kretanje.

Iz svega toga bi se mogla izvesti osnovna organska struktura nauke o ratu. Ona se, kao i u drugim naukama, sastoji iz posebnih, relativno samostalnih komponenata koje čine njen sistem, u kome se jedna komponenta razvija iz druge, obrazujući stupnjeve po sledećem poretku: istraživanje i spoznavanje — utvrđivanje i sistematizacija znanja — primena znanja u praksi — spoznaja novih pojava. Svaki od tih stupnjeva ima svoju posebnu, užu, strukturu u kojoj takođe vlada nužni poredak elemenata. To su, isto tako, dijalektički stupnjevi kretanja, oblikovanja i delovanja nauke.

O sadržaju i formama spoznaje

Ako bi se iz toga moglo, u osnovi, videti šta je nauka u svojoj suštini, sadržini, strukturi i funkciji, time ipak nije objašnjeno njeno drugo svojstvo: kakva je nauka i na kom su stupnju njeni naučni kvaliteti, a time i kvaliteti spoznaje rata. Već je naglašeno da kvalitet spoznaje i objektivnost istina stoje u potpunoj zavisnosti od kvaliteta saznanja, odnosno da saznanje dokazuje svoju pravu vrednost preko rezultata spoznaje. Otuda vlada identičnost između saznanja i rezultata do kojih ono dolazi, pošto su ti rezultati glavna mera i odraz vrednosti saznanja.

Rezultati nauke, pod kojima se prvenstveno podrazumeva objektivnost istine o predmetu, uzročno su, kao što se vidi, zavisni od kvaliteta spoznaje. Iz toga proizlazi da se radi o gnoseološkoj strani problema ili, određenije, o stepenu razvijenosti teorije saznanja o ratu. Ona realno egzistira i čini osnovu celokupne spoznaje rata, ali nedostaje naučno objašnjenje šta je ona u epistemološkom smislu i kakva je ona u smislu naučne vrednosti, te nema ni jasno izvedenog pojma o njoj. Iz tih uzroka, tj. kada nije jasno šta je saznanje, nije moguća ni njegova optimalna primena u spoznaji rata.

Mada se ovde ne radi o dubljem ulaženju u te probleme, ipak se moraju imati u vidu neki neposredniji momenti u spoznaji rata, a time i u spoznajnoj teoriji o ratu. Ako je, naime, ova teorija učenje o izvorima, mogućnostima, pravcima i oblicima spoznaje — a ona to jeste, — onda se time određuje njen osnovni zadatak: izgradnja i razvoj nje same, bez čega nije moguća ni dublja naučna spoznaja rata u svim njegovim elementima počev od uzročnosti do oblika i načina njegovog vođenja. Ali pojam »naučna spoznaja« je relativan pošto mu nedostaju bliže oznake o kakvoj se spoznaji radi i, pre toga, sa kakvih pozicija polazi ta spoznaja. Ovo drugo je baš za teoriju spoznaje primarno pitanje, pošto se radi o pozicijama kako ontološke tako i gnoseološke prirode, odnosno o poimanju bića i saznanja.

Sa ontološkog stanovišta reč je o materijalističkoj i idealističkoj gnoseologiji među kojima — kao što je poznato — postoje nepomirljive suprotnosti i sa stanovišta same spoznaje. Tako dok materijalistička teorija saznanja polazi od stava da je *saznanje proces odražavanja materijalnog sveta u ljudskoj svesti*, dotle idealistička teorija saznanja polazi od stava da je *materijalni svet samo odraz i tvorovina svesti*. Po prvom principu, celokupna saznanja o ratu izvode se iz materijalne stvarnosti, uzete u njenom opštem pojmu, a po drugom principu — rat se izvodi u stvarnost iz čovekove glave.

Oba ova principa nalaze se, manje ili više, u spoznajnoj teoriji o ratu. Postoje, međutim, i druga shvatanja rata osim materijalizma i idealizma, a koja se prvenstveno odnose na sferu događaja (kretanja rata) kao što su: determinizam, indeterminizam, metafizički mehanizam i drugi. Iz toga su se razvili i različiti gnoseološki pravci.

Ali problem se ne sastoji samo u tome. U osnovi učenja o ratu — kao i kod nekih drugih učenja — težište se nalazi ne na spoznaji suštine, nego na spoznaji pojave. Po istom principu, primat se daje spoznaji forme nad spoznajom sadržine. Davanjem primata spoznaji a zapostavljanjem suštine učenje o ratu gubi moć za objektivnu spoznaju i same pojave. Otuda se rat u tom učenju shvata i pojmovno određuje kao fenomen, odnosno posmatra se i objašnjava onako kako se na površini prikazuje u našem opažanju i u iskustvu i iza toga se ništa dalje ne može spoznati.

Međutim, kako se i za sam fenomen tvrdi da ga je teško ili nemoguće spoznati i objasniti — pošto po tom shvatanju misao i ne može ići dalje od pojave, — naša znanja o ratu kao fenomenu bivaju površna, nesigurna, varljiva. Međutim, gubi se iz vida da se iza te pojavnosti, tj. iza »fenomena«, nalazi pravi svet suština, koje sačinjavaju rat kako u njegovom biću i događanju, tako i u oblicima i pravcima njegovog odvijanja. Bez njihove spoznaje nije moguće realno spoznavati ni samu pojavu, tj. fenomen. Zato je i u naučnoj misli o ratu fenomenalizam blizak empirijskom spoznajnom pravcu, a i jedan i drugi vode u skepticizam, koji osporava mogućnost naučne spoznaje rata, a time i postojanje same nauke o ratu.

Videli smo da učenje o ratu, uzeto u celini, obrazuje čitav niz stupnjeva, koji se, prema kvalitetu spoznaje, protežu od čulnog opažanja do filozofskog mišljenja, ali da svi ti stupnjevi nemaju naučni nivo i da nisu, prema tome, naučna znanja. Kako se rat sastoji iz jedinstva raznovrsnih elemenata, relacija, procesa i oblika kretanja, saznanje se u praksi manje ili više opredeljuje da spoznaje ono što je spoljno i što je, kao takvo, bliže i neposrednije dostupno empirijskom saznanju. U to područje, prvenstveno, spadaju materijalne odnosno fizičke komponente i oblici njihovog kretanja. Kvantitativne odredbe predmeta i njihovog kretanja — sa kvalitetima koje je moguće čulno spoznati — javljaju se kao osnovni izvor saznanja i kao kriterijumi istine, ali prvenstveno kao materijalni nosioci snage koja se može umnožavati, umanjivati, deliti, spajati, struktuirati i modelirati prema pretpostavljenim oblicima upotrebe. Empirizam zato i ne može spoznavati nužnost i dolaziti do objektivnih istina. On se suprotstavlja naučnom saznanju, pored ostalog, i zato što ne

traži istinu pomoću misli nego ih izvodi iz iskustva i iz pojednostavljenog povezivanja stvari i njihovog kretanja.

Kao jedan od najsloženijih procesa u društvu, rat ima svoju dijalektiku nastajanja, kretanja i ukidanja. Otuda ga je moguće i spoznavati samo dijalektičkim načinom mišljenja. Ali dijalektika se i u teorijskoj misli o ratu ne samo zapostavlja nego često i pogrešno shvata. I tamo gde ima pokušaja njene primene u spoznaji rata, ona se uzima bukvalno, kao nauka o najopštijim zakonima prirode, društva i ljudskog mišljenja, pa se, iz tih razloga, smatra suviše opštom i apstraktnom a time i nepogodnom za spoznavanje konkretnih ratnih pojava. Zato mnogi, uzeto uopšte, zaziru od dijalektike, uključujući i neke koji polaze ili misle da polaze sa materijalističkih pozicija u spoznaji rata. Mnogi je ne razumeju i zato imaju iskrivljene predstave o njoj. Neki je spuštaju na nivo banalnosti, ističući da sve ono što je sporno, dvosmisleno i problematično u spoznaji pripada dijalektici. Neki, pak, poriču naučnu vrednost dijalektike tako što smatraju da je ona pretežno ili u celini ideološka a ne naučna kategorija.

Pošto su samo najviši stupnjevi naučnog mišljenja u mogućnosti da poniru u pravu prirodu rata i da otkrivaju i utvrđuju njegove zakone i njihovo delovanje, dijalektički metod spoznaje zaista ne bi mogao dopirati do dubokih i objektivnih istina o onom opštem, ili »do najopštijih zakona« kako se kaže, kada ne bi, bar što se rata tiče, imao snage da dopire i do onog što je pojedinačno i posebno i da ih svestrano i objektivno spoznaje kao organske elemente opšteg. U tome upravo i leži *konkretnost dijalektike*, a time i mogućnosti njene primene u spoznaji svakog pojedinog elementa rata — počev od elemenata koji sačinjavaju njegovu uzročnost do onih koji determinišu oblike, načine i uslove pojedinačnih ratnih dejstava. Suprotnosti i u ratu stoje u nerazdvojnem jedinstvu, i to više nego u drugim pojavama. Njih ne sačinjava samo ono što je najopštije, nego svaki element koji pripada njegovom biću. Otuda ni u ratu, kao ni u materijalnom svetu uopšte, ne može postojati pojedinačno ako ne postoji posebno i opšte, i obratno — tamo gde je opšte mora postojati posebno i pojedinačno. Svaka od tih kategorija ima svoje mesto, poredak, veze i funkciju. Otuda dijalektički metod spoznaje složene pojave kao određene celine preko spoznaje njihovih elemenata i komponenata, tj. preko spoznaje delova, a spoznaja delova preko spoznaje celine kojoj pripadaju, i to sve u njihovom nužnom organskom poretку u kome zavisi jedno od drugog, proizlazi jedno iz drugog i prelazi jedno u drugo.

U ukupnoj spoznaji rata dijalektički metod ne odbacuje ni niže stupnjeve spoznaje kao što su čulno opažanje, predstava, razum, hipoteza, eksperiment i drugi. On ih uzima u spoznaji rata prema njihovim mogućnostima i rezultatima koji manje ili više služe kao spoznajni materijal, a zatim ih prevazilazi odnosno negira misaonom spoznajom stvari, pojava i njihovih veza i odnosa. Po tom osnovu se uspostavlja nužno jedinstvo između opažanja i mišljenja u spoznaji rata. Čulno opažanje dopire, naravno, do onog što je neposredno dato, tj. do stvari, radnji i njihovih spoljnih veza, odnosa i oblika kretanja. A to što se opaža sačinjava elemente ratne stvarnosti, u kojoj ti elementi imaju svoju egzistenciju, sadržaj i formu, na kojima se temelji njihova funkcija. Svi ti elementi imaju, dakle, svoju dijalektiku postojanja, kretanja i razvoja, jer je svaki od njih nastao iz nečega, postoji zbog nečega, vrši uticaje na nešto i izaziva promene, ali se i sam menja. Spoznavanje tih dijalektičkih odredbi, naravno, nije dostupno nižim stupnjevima spoznaje, nego samo dijalektičkom načinu mišljenja, koje preko toga spoznaje rat u njegovoj suštini, događanju, negiranju, kao i konkretnim oblicima kroz koje se odvija.

Subjekt i saznanje

Glavnu stranu nauke i naučne spoznaje rata čini to kakav je odnos onog ko spoznaje prema onom što spoznaje, kao i odnos subjekta i samog saznanja. Ti odnosi se, kao što je poznato, posebno pokazuju u različitim oblicima u primeni saznanja od strane subjekta na spoznavanje ratne stvarnosti. Na tome se temelji i problem samog saznanja, kao i problem odnosa ili postavljanja saznanja prema ratu. Ti problemi su duboki i u istoriji je postojala trajna težnja da se oni razreše. Međutim, kako su to, pre svega, problemi same nauke, njih je moguće rešavati samo svestranim i po sadržaju dubokim naučnim naporima. Izraz »rešavati« pokazuje da ih nije moguće mimoići ni razrešiti jednom za svagda, pošto su odnosi subjekta prema ratu kao objektu spoznaje uvek različiti. Njihovi uzroci su brojni, počev od različitih stepena znanja i različitih prilaza predmetu spoznaje, do neprekidnog menjanja i razvoja samog predmeta. Otuda je objektivno nemoguća jednoobraznost mišljenja o jednom istom predmetu, a raznovrsnost mišljenja čini i samu spoznaju širom i raznovrsnijom. Ali to postaje i uzrok nastajanju različitih spoznajnih pravaca u nauci uopšte pa i o ratu.

Taj pluralizam u nauci, koji polazi od subjekta i razvija se u različite gnoseološke pravce postaje uzrok da svi ti pravci ne vode dubokoj, svestranoj i objektivnoj spoznaji rata i utvrđivanju jedinstvenih realnih istina o njemu. Zato glavnu osnovu objektivne spoznaje rata čini princip po kome bi subjektivno mišljenje o ratu, i sam rat, počivali na istim zakonima. Taj osnovni — ali ne i apsolutni — identitet mišljenja i onog o čemu se misli suprotan je idealističkom principu po kome je misao o predmetu konkretan zakon toga predmeta. Po tom idealističkom shvatanju zakoni rata bi se izvodili ne iz rata nego iz mišljenja o njemu, a zatim bi se unosili u rat tako što bi se on uspostavljao prema njima.

Ali vratimo se odnosima o kojima je reč. Elementarni zakon spoznaje rata, kao i bilo koje druge oblasti, jeste, kao što je poznato, da mora postojati onaj ko spoznaje i ono što je predmet spoznaje. To su dva bića — supstancijalno međusobno različita — kao subjekt i kao objekt. Subjekt i objekt su jedan prema drugom potpuno ravnodušni sve dotle dok ne uspostave međusobni odnos posredstvom spoznavanja. Ali taj odnos nije prosta veza subjekta i objekta. On je proces koji se odvija kroz borbu suprotnosti. Subjekt — da bi spoznavao — mora da se aktivno postavi prema objektu. Međutim, ni rat se, sa svoje strane, ne postavlja kao mrtvi predmet koji se pasivno nudi saznanju. Izuzetak u tome je samo rat koji pripada prošlosti, u kome su dovršeni svi procesi, te u njemu nema ništa što se menja ili što izaziva promene. Rat je, naime, onaj proces u kome nema ništa stabilno sem neprekidnih promena. Ali ni te promene ne nastaju niti se odvijaju po nekim mehaničkim zakonima. One su produkt suprotstavljenosti svesti, saznanja, ciljeva i namera protivničkih strana i neprekidnog menjanja kvantiteta, kvaliteta i oblika kretanja. Međutim, ta suprotstavljenost — koja se razvija do polar-nih protivrečnosti — ma koliko bila opšta, ne goni rat u stihiju (mada on u svojoj prirodi sadrži tendencije i stihijskog kretanja). U njemu vlada organski poredak stvari, koji misao treba da spoznaje da bi mogla vršiti uticaje na njega i podređivati ga sebi.

Ako se rat uzme uslovno kao objekt spoznaje i ako spoznajni odnos subjekta prema objektu nalazi svoj sadržaj u doslednom odrazu objekta u spoznaji, onda je neosporno da se mnoge, čak i bitne odredbe i svojstva rata ne mogu odraziti u čulnoj svesti. Sve što je izvan toga opažanja, ne može se drukčije spoznati sem naučnim mišljenjem. Otuda nastaje kako složenost odraza rata u spoznajnoj svesti, odnosno u složenosti same spoznaje, tako, posebno, i u razlikama i kriterijumima o vrednosti samog saznanja. To postaju uzroci uticajima subjektivnog momenta na objektivnost spoznaje. Za sub-

jektivnu svest rat je samo onakav kako ga je ona spoznala. Ali on nameće obaveze da bude objektivno spoznat, odnosno da ga subjektivno saznanje istinito odražava u sebi.

Time se težište problema prenosi sa objekta na subjekt, tj. na adekvatnost prilaza spoznaji i na dubinu, sadržaj i objektivnost spoznaje. Jer ono što se spoznaje nije uvek onakvo kako je spoznato nego kakvo stvarno jest. Otuda razlike između njega i saznanja o njemu mogu biti i vrlo velike. Zato se i kaže da se praksom meri vrednost saznanja, odnosno da je ona jedan od glavnih kriterijuma istine, i ona to jeste. Spoznaju rata, međutim, prate ne mala ograničenja. Ono što se spoznaje o ratu i u ratu nije moguće proveriti u praksi u svim njegovim elementima — a posebno neke bitne momente — bez stvarne primene rata, niti je moguće primenjivati rat samo radi toga da bi se proverila naučna zasnovanost nekih saznanja o njemu. S druge strane, ranija ratna praksa — spoznata samo onako kako se odvijala — već je za buduću ratnu praksu prevaziđena prošlost, pošto ranija iskustva ne mogu biti bukvalno unošena u nove uslove a da ne izazivaju negativne posledice. Zato se ta iskustva i ne »prenose« nego se istražuju i spoznaju da bi se iz njih izvela nova saznanja. Iz tih razloga optimalnost saznanja o ratu moguće je samo jednim delom proveriti eksperimentom, improvizacijom i imitacijom, uz nedostatak mnogih bitnih momenata sa stanovišta utvrđivanja realnosti spoznaje. Zato rat po tom osnovu odstupa od mnogih drugih oblasti kojima se nauke bave, što pred naučnu misao o njemu postavlja stroge zahteve.

Subjekt ne stoji uvek u neposrednom odnosu sa ratnom stvarnošću kao predmetom spoznaje nego određena saznanja o njemu dobija u edukativnom procesu. U tom stadijumu subjekt ne stiče znanja o ratu neposrednim i aktivnim odnosom s njim nego usvaja gotova znanja, i to onakva kakva se prenose na njega. Zato se i on sam tada javlja u ulozi objekta na koji se prenose znanja. Otuda njegove sopstvene predstave i sudovi o ratu jesu oni koji su preneti na njega, a ne oni koje je sam spoznao, proverio i utvrdio sopstvenom misaonom aktivnošću. Taj stupanj odnosa subjekta i saznanja, međutim, nužan je osnov razvoja i nužan moment koji omogućava subjektu da, pomoću na njega prenesenih znanja, ide ka neposrednom, samostalnom spoznajnom odnosu sa predmetom spoznaje. Međutim, ta osnova nije samo običan kvantum znanja koje subjekt usvaja u edukativnom procesu, pošto ona ima i dublji sadržaj. Usvajanjem na njega prenošenog znanja, subjekt usvaja (ili se nalazi u uslovima da usvaja) i njegove filozofske pozicije, kao i gnoseološke principe na kojima se temelji to znanje (na primer, empirizam, dog-

matizam, tradicionalizam, racionalizam, fenomenalizam i drugi), a to onda više nije samo suma nego i kvalitet znanja.

Pošto je spoznavanje neprekidni razvojni proces, subjekt se u tom procesu manje ili više emancipuje od svog uskosubjektivnog poimanja stvari i približava se — u meri u kojoj to uspeva — objektivnijoj ili objektivnoj spoznaji ratne stvarnosti. To se, prirodno, ne može odnositi na sve subjekte. U unom stepenu u kome njegova svest unosi više kritičnosti u spoznaju, a, isto tako, i u samu sebe, subjekt je na putu da istine, do kojih je došao i koje formira o predmetu, postanu ne samo njegove (subjektivne) istine nego da dobiju široko objektivno važenje, ali da ne budu ni objektivističke, dakle, da budu opštepriznate istine. Već se time pokazuje da postoje različite istine i da sve one ne vode realnoj spoznaji rata. Otuda subjekt mora preispitivati sopstvena shvatanja i o poimanju istina da bi ih mogao razlikovati i spoznavati one koje su maksimalno saglasne predmetu na koji se odnose.

Sve to zavisi od toga kako subjekt prilazi usvajanju i razvijanju znanja: mehanički ili logički. Zavisno od toga, znanje može da vlada subjektom, bez obzira kakvo je ono, ili da subjekt vlada znanjem. Mehanički usvojeno ili stečeno znanje gotov je uslov da se subjekt mehanički upravlja po njemu i da se stihijski povodi za njim. Znanje, naime, kod subjekta prevazilazi svest i potiskuje je u drugi plan. Tada ono vlada subjektom i upravlja njegovim rezonovanjem i postupanjem. Znanje tako vodi subjekt za sobom bilo u pozitivnom ili u negativnom pravcu, pošto on tada realno ne posmatra stvarnost nego samo veruje u ono kuda ga vodi formalno znanje. U tim ekstremnim odnosima, koji nastaju tada kada subjekt stavlja formalno znanje u središte svog naučnospoznajnog bića, odnosno kada formalno znanje potiskuje njegovu spoznaju svest, — otvorena su vrata naučnosti bez duha i religijske pokornosti subjekta prema takvom znanju. Subjekt se tada odvaja od realne stvarnosti i sve više zapada u mističko verovanje u nepromenljive dogme. U tome su, pored ostalog, sadržani i uzroci scijentizma kao jednog od negativnih oblika spoznajne svesti.

Konačan rezultat takvog odnosa subjekta prema saznanju jeste taj što je jedno imati znanje o ratu ili nekoj njegovoj oblasti, a sasvim drugo stvarno naučno misliti i rešavati složene probleme. Posedovati neko znanje nije isto što i razumeti ga u njegovoj suštini i sadržini, dakle, shvatiti njegov duh. To posebno nije dokaz da se subjekt može stvaralački baviti znanjem, otkrivati i spoznavati realne istine, i razvijati nauku. Te pojave u odnosu subjekta i saz-

nanja uočio je još Platon. Po Hegelu, nije stvar u formalnoj učenosti, jer je moguće da neko, kako on kaže, učeno poznaje tvrdnje, stavove i mišljenja, čak da ih objasni i oceni, ali mu ne polazi za rukom ono što je bitno — da ih razume i shvati u njihovom unutrašnjem jedinstvu i nužnosti. Za takvu učenost, siromašnu naučnim duhom, Hegel dalje kaže da se »sastoji u znanju mnoštva nekorisnih stvari, tj. takvih stvari koje inače nemaju nikakve unutrašnje vrednosti niti kakvog značaja do tog što mogu biti predmet znanja«.*

Jedinstvo i suprotnosti nauke i rata

Bilo je reči o tome da se rat koristi dostignućima svih nauka. Štaviše, on vrši pritisak na sve nauke da stvaraju sredstva i druge mogućnosti radi zadovoljavanja njegovih zahteva. On pri tome ne postavlja pitanje kuda to vodi. Čak ne postavlja takva pitanja, a nijedna nauka ne daje odgovor na njih. Posebno se time ne interesuje nauka o ratu. Ona se prema njemu postavlja jednostrano, pošto težište spoznaje stavlja u osnovu spoznavanja njegove snage i oblika njegovog vođenja.

Postoje, međutim, i druge protivrečnosti. One su sadržane, pored ostalog, u tome što nauka teži da otkriva, spoznaje, stvara — to jest da deluje progresivno. A kada naučni prodori počnu da prevazilaze naučnu svest i kada se postavljaju iznad nje kao transcendentni princip golog kretanja napred, onda se prelaze granice racionalnog i progresivnog. Nauka tada ne gleda kuda ide, već samo ide, da bi, na određenoj granici, dovela do preobraćanja pozitivnog u negativno po sličnom osnovu kao što razvoj bolesti dovodi do uništenja organizma.

Te suprotnosti, međutim, nisu svojstvo samo onih nauka koje se neposredno ili posredno bave ratom već i mnogih drugih. Tako industrijski i tehnološki razvoj čini osnovu opšteg progressa. Ali taj progres počinje na određenoj granici da se pokazuje i u negativnom obliku, tako što istovremeno sve više ugrožava prirodnu sredinu, a time i egzistenciju biološkog sveta. U još višem stepenu se to odnosi na rat, posebno u području razvoja sredstava za njegovo vođenje, koja poseduju mogućnosti masovnog uništavanja. Na površini pojava i to deluje kao prirodan put razvoja čiji su rezultat ta sredstva, pošto se od nauka traži da istražuju, otkrivaju i stvaraju nova sredstva. Ali nauke se ne angažuju na spoznavanju stvari i pojava

* Hegel: Istorija filozofije, I tom, Beograd 1970.

u njihovoj dubljoj suštini, tj. u spoznaji posledica razvoja i u iznalaženju puteva i mogućnosti za njihovo eliminisanje i pre nego što nastanu, a posebno kada je reč o ratu. Umesto toga one su postale onaj faktor koji proizvodi negativnosti, čime se, na određenoj granici, i same pokazuju kao destruktivne.

U prirodi rata leži hronična glad za snagom, u kojoj se traže mogućnosti odnosno »garantije« za njegovo uspešno vođenje i pozitivan ishod. Iz toga se razvila i svest o snazi kao golom sredstvu za proizvođenje masovnih gubitaka. A ta snaga, po sili svoje prirode, podređuje svest sebi i postavlja je na pozicije verovanja u tehnološki princip po kome su masovni gubici na protivnikovoj strani glavni uslov pobede. Težnja za »sigurnom pobedom«, međutim, nužno se preobraća na određenoj granici u svoju suprotnost. Ona postaje glavni uzrok koji negira pobedu. Nauka nije spoznala tu nužnost. Naprotiv, ona razvija i sredstva i teoriju o uništenju protivnika, pri čemu ne spoznaje i drugu nužnost — da uništenje prelazi zapravo u samouništenje. Na toj granici borba počinje da se prenosi u novu sferu, u borbu za opstanak ili u »borbu za preživljavanje« koja postaje glavna svrha rata. Ali tu višu potenciju borbe, čiji je glavni cilj opstanak a ne pobeda, saznanje postavlja po principu ili-ili, tj. »ako uništim protivnika, ostaću živ«. Ali kako se po sili razvoja stvari toga principa drže obe protivničke strane, to se i borba za opstanak preobraća u borbu za uništenje. Otuda borba za uništenje postaje ono što je primarno za tu spoznajnu svest, dok je sve drugo, uključujući i sam opstanak, sekundarno. Na tom stupnju nastaje potpuni sumrak nauke, pošto ona biva lišena svakog progressa i stavljena svim svojim bićem na pozicije destrukcije.

Možda izgleda da nauka nije mogla izgubiti iz vida te pojave — pošto ona mora da spoznaje sve što nastaje i što može nastati kao pozitivno i kao negativno u procesima kretanja i razvoja predmeta kojim se bavi — i da ih spoznaje u njihovom uzročno-posledičnom sledu. Pokazalo se da je to više privid nego stvarnost. Ona se ne bavi eliminisanjem rata, nego njegovom afirmacijom. Nauka se u toj oblasti nije uzdigla do samosvesti, nego, naprotiv, neprekidno traži i pronalazi nova sredstva i nove mogućnosti uništavanja. I sve što čini kao »progresivno« jeste njeno reagovanje na ublažavanje posledica ratnih dejstava, i to samo u tehničkoj strani problema, tj. u području odbrane i zaštite od uništavajuće snage sredstava koja je sama stvorila. To je njeno okretanje posledicama a ne uzročima.

Nauka se u tom području preobraća u ekstremni scijentizam, lišen racionalne osnove. Njena težnja da se pomoću uništavajuće

snage doprinosi obezbeđenju onog što se poseduje, ili vlada nad drugima, ili zaustavljaju progresivni procesi — dokazivalo bi nemoć nauke da shvati i spoznaje zakone razvoja. Ali razvoj, nasuprot tome, ide svojim zakonitim tokom i već dostiže onaj stupanj na kome to negativno postaje pokretački uzrok novim pojavama i novim saznanjima, i to onim koje se razvijaju u pravcu da prevaziđu i negiraju tu negativnost. To se sve snažnije pokazuje kako u sferi razvoja svesti protiv rata i uništavanja, tako i u primeni i načinu vođenja rata. Zato se i pred nauku o ratu postavljaju zahtevi da dublje i svestranije spoznaje te pojave i da delovanjem na njihov brži razvoj i sama krči put u progres.